

PROCESO VIEŠUMO PRINCIPO (NE)UŽTIKRINIMAS NAGRINĖJANT CIVILINĘ BYLĄ NUOTOLINIAME TEISMO POSĖDYJE

Indrė Maculevičienė

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos

Privatinės teisės institutas

Elektroninis paštas: indremaculeviciene@mruni.eu

Pateikta 2024 m. spalio 16 d., parengta spaudai 2025 m. kovo 17 d.

DOI: 10.13165/JUR-25-32-1-07

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos viešumo principo tinkamo įgyvendinimo nuotoliniame teismo posėdyje civiliniame procese problemos. Kadangi nuotolinis teismo posėdis vis dažniau Lietuvoje rengiamas ne atliekant atskirus procesinius veiksmus, o bylą nagrinėjant iš esmės, straipsnyje analizuojama, ar taip užtikrinamas vienas iš esminių civilinio proceso principų ir tikslų – viešumas. Pirmiausia tyrime atskleidžiami viešumo principo elementai, leidžiantys spręsti, kad byla yra nagrinėjama viešame teismo posėdyje, analizuojami nuotolinio teismo posėdžio ypatumai, jo reglamentavimo tinkamumas ir pakankamumas. Galiausiai įvertinama, ar nuotolinis teismo posėdis visa apimtimi užtikrina viešumo principo įgyvendinimą, aptariamos tam tikros praktinės nuotolinio teismo posėdžio taikymo problemos ir pateikiami galimi jų sprendimo variantai.

Reikšminiai žodžiai: nuotolinis teismo posėdis, viešumas, žodinis bylos nagrinėjimas.

Įvadas

Civilinio proceso viešumas yra viena iš pamatinių teisės į teisingą teisimą sąlygų¹. Vals-tybė civiliniame procese turi sudaryti tinkamas sąlygas ne tik užtikrinti dalyvaujančių

1 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnis, Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnis, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 117 straipsnis, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 9–10¹ straipsniai.

byloje asmenų teisę pareikšti nuomonę visais byloje sprendžiamais klausimais, bet ir visuomenės interesą žinoti apie teismo procesą ir jame dalyvauti. Civilinio proceso viešumas bylos šalis saugo nuo slapto teisingumo vykdymo nesant galimybės visuomenei žinoti apie nagrinėjamą bylą. Taip pat tai – viena iš pasitikėjimo teismais ir teisingumo sistema sąlygų, nes teisingumo vykdymas įgauna teisėtumą iš viešumo². Požiūriu, kad teisiniai ginčai turi būti nagrinėjami viešai, laikomasi šimtmečius³. Teisminio proceso viešumas yra teisinė vertybė, kuri kyla iš asmens prigimtinės teisės į teisingumą (teisingą ginčo sprendimą) ir yra neatskiriama jos dalis. Vis dėlto visuomeninių santykių kaita, informacinių technologijų vystymasis lemia teisminių ginčų nagrinėjimo formas ir taisyklių pokyčius.

Teisminio nagrinėjimo forma kinta, nes šalia žodinio tiesioginio dalyvavimo teismo posėdyje, kaip pagrindinio bylos nagrinėjimo būdo, visiškai užtikrinančio proceso viešumo principą, atsiranda rašytinis procesas. Tokios teismo posėdžio formos atsiradimas siejamas su visuomenės poreikiu, atitinkančiu teisėtų civilinio proceso tikslų (ekonomiškumo, koncentracijos) siekį, nes leidžia procesinius ar ginčo nagrinėjimo iš esmės klausimus spręsti operatyviau, remiantis byloje surinktais duomenimis (įrodymais). Bylą nagrinėjant rašytinio proceso tvarka, nekviečiant dalyvaujančių byloje asmenų į teismo posėdį, savaime suvaržomas proceso viešumo principas. Dėl to šis bylos nagrinėjimo būdas gali būti taikomas ne visose bylose, o tik esant tam tikroms sąlygoms, kurios buvo vertinamos ir nustatomos teismų praktikoje⁴, kurioje patvirtinta bendroji taisyklė, kad byla pirmosios instancijos teisme yra nagrinėjama viešame teismo posėdyje žodinio proceso tvarka.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 153 straipsnyje taip pat įtvirtintos dvi teismo posėdžio formos. Visgi pastaruoju metu civilinėse bylose vis dažniau rengiamas nuotolinis teismo posėdis, t. y. posėdis, kuris vyksta naudojant informacines ir elektroninių ryšių technologijas. Tokio posėdžio vykdymo galimybė Lietuvoje nustatyta dar 2013 m., priėmus Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašą (toliau – Aprašas)⁵. Remiantis Aprašu kai kurie nuotolinio teismo posėdžio aspektai buvo pradėti taikyti atskiriems procesiniams veiksams (pavyzdžiui, leidžiama teismui per nuotolį apklausti liudytojus,

2 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2013 m. balandžio 16 d. sprendimas byloje *Fazlyiski prieš Bulgariją*, peticijos Nr. 40908/05, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118573>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008 m. sausio 17 d. sprendimas byloje *Ryakib Biryukov prieš Rusiją*, peticijos Nr. 14810/02, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84452>, ir kt.

3 Dar nuo antikinės Graikijos laikų, kai 399 m. pr. Kr. buvo surengtas Sokrato teismas, vykęs prieš 501 prisiekusių Atėnų pilietį ir minią papildomų žiūrovų, iki Antikos laikų Romos, kurioje posėdžiai vyko atvirose arenose (forume) ir baudžiamasis procesas buvo viešojo intereso dalykas (*res publica*).

4 Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Ramos Nunes de carvalho e sá prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 55391/13, Nr. 57728/13 ir Nr. 74041/13, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187706>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Koottummel prieš Austriją*, peticijos Nr. 49616/06, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96213>, ir kt.

5 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. gruodžio 7 d. įsakymas Nr. 1R-309 „Dėl Vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijų naudojimo nagrinėjant civilines ir administracines bylas tvarkos aprašo patvirtinimo“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 144-7435; 2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480, *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 85-4126.

siekiant apsaugoti jų privatumą ir pan.), tačiau ne bylos nagrinėjimui iš esmės. Nuotolinis teismo posėdis kaip alternatyva įprastam žodiniam bylos nagrinėjimui teismo posėdyje iš esmės atsirado COVID-19 pandemijos metu, kai tai tapo vienintele priemone užtikrinti teismų veiklos nenutrūkstamumą ir šalių procesines garantijas to meto ekstremalioje situacijoje. Dėl to tiek tarptautiniu⁶, tiek nacionaliniu⁷ lygmenimis buvo priimtos teismams ir proceso dalyviams skirtos rekomendacijos, siekiant nustatyti standartus įgyvendinant teisingumo vykdymą toje situacijoje, o kartu ir nuotoliniame teismo posėdyje.

Vis dėlto pasibaigus pandemijai ir panaikinus apribojimus teisminiai procesai pasikeitė nežymiai. Iš Lietuvos teismų 2023 m. ataskaitoje pateiktų duomenų matyti, kad nuotolinių posėdžių skaičius 2021–2023 m. laikotarpiu nemažėjo, nors per jį gautų ir išnagrinėtų civilinių bylų skaičius buvo labai panašus⁸.

Remiantis CPK pakeitimais⁹, įsigaliojusiais nuo 2024 m. liepos 1 d., atsižvelgiant į teismų darbo krūvį perskirtose apylinkės teismo bylose ir bylose pagal apeliacinius (atskiruosius) skundus dėl neįsiteisėjusių apylinkės teismo sprendimų, nusprendus šias bylas nagrinėti žodinio proceso tvarka, nuotolinis teismo posėdis tokiose bylose yra numatytas kaip bendroji taisyklė. Pagal įsigaliojusį reglamentavimą nuotolinis teismo posėdis perskirtose bylose gali būti nerengiamas tik teismui pripažinus pagrįstą šalių motyvuotą prašymą arba teismo iniciatyva pripažinus, kad būtina bylą nagrinėti tiesiogiai dalyvaujant teismo posėdyje. Taigi atsižvelgiant į pastaruosius teisinio reglamentavimo pokyčius ir teismų pateikiamus duomenis manytina, kad nuotoliniai teismo posėdžiai Lietuvoje tapo įprasta ir toliau taikoma bylos nagrinėjimo forma ir jų skaičius artimiausiu metu nemažės.

Itaką teismų veiklai daro informacinių technologijų raida. Tai neišvengiamas procesas, tačiau jis negali pažeisti pagrindinių civilinio proceso principų, tarp jų – viešumo principo. Kyla klausimas, ar civilinio ginčo nagrinėjimas tik nuotoliniame teismo posėdyje yra suderinamas su viešu ginčų nagrinėjimu kaip esmine teisės į teisingą teismą sąlyga. Ar bylos nagrinėjimas nuotoliniame teismo posėdyje tinkamai užtikrina galimybę visuomenei dalyvauti vykdant teisingumą? Ar šiuo atveju užtikrinamas ir tinkamas kitų esminių civilinio proceso principų (rungtyniškumo, lygiateisiškumo) taikymas? Vis dažnesnis nuotolinių

6 Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings (CEPEJ(2021)4REV4), 2021 m. birželio 30 d., <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4>; Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on online dispute resolution mechanisms in civil and administrative court proceedings, 2021 m. birželio 16 d., <https://search.coe.int/cm/?i=0900001680a2cf96>.

7 Teisėjų tarybos 2021 m. rugpjūčio 27 d. protokoliniu nutarimu patvirtintos Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2021/08/rekomendacijos-del-nuotoliniu-posedziu-patvirtintos-skelbimui.pdf>; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 62¹, 111, 134, 154, 175², 186, 192, 217 ir 240 straipsnių pakeitimo įstatymas, TAR, 2022-12-09, Nr. 25132.

8 2021 m. buvo surengti 37 488 nuotoliniai teismo posėdžiai per „Zoom“ platformą, 2029 – per vaizdo konferencijų įrangą; 2022 m. – 42 954 per „Zoom“ platformą ir 1360 per vaizdo konferencijų įrangą; 2023 m. – 42 925 per „Zoom“ platformą ir 878 per vaizdo konferencijų įrangą. Apylinkių ir apygardų teismuose kaip pirmoje instancijoje civilinių bylų 2021 m. gauta 144 919, 2022 m. – 149 650, 2023 m. – 147 727. „Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai“, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 3 d., <https://klat.teismai.lt/data/public/uploads/2024/03/lietuvs-teismai-ataskaita-2023-m..pdf>.

9 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 62-1, 304, 441 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 62-2, 62-3 straipsniais įstatymas, TAR, 2023-07-11, Nr. 2023-14332.

teismo posėdžių rengimas civiliniame procese ir su tuo susiję teisinio reguliavimo pokyčiai lemia poreikį išsamiau išanalizuoti nuotolinį teismo posėdį, kaip vieną iš civilinio proceso (bylos nagrinėjimo) formų. Taigi šio straipsnio objektas yra civilinio proceso viešumo principo (ne)užtikrinimas nuotoliniame teismo posėdyje.

Nuotolinis teismo posėdis ir jo suderinamumas su esminiais civilinio proceso principais teisės doktrinoje vertinamas nevienareikšmiškai. Vieni autoriai pabrėžia teismo proceso patogumą ir prieinamumą tiek šalims, tiek visuomenei, nes iki tol dėl teismo posėdžio fizinės salės uždarojo visuomenė negalėjo būti įtraukiama į teismo posėdį, o nuotolinis teismo posėdis suteikė naujų priemonių būdų, kurie pašalina kliūtis, neleidusias asmenims dalyvauti teismo posėdyje tiesiogiai¹⁰. Kiti pažymi, jog pandemijos metu išryškėję nuotolinių teismo posėdžių formos trūkumai leidžia teigti, kad šia forma gali būti ir toliau naudojamosi atskiriems parengiamiesiems veiksams byloje atlikti, tačiau ne bylą nagrinėjant iš esmės¹¹.

Dėl ribotos mokslinio tyrimo apimtys ir tyrimo objekto konkretumo šiuo atveju tyrimo tikslas yra nustatyti, ar nuotoliniame teismo posėdyje užtikrinamas viešumo principo įgyvendinimas civiliniame procese. Siekiant šio tikslo keliami tokie uždaviniai: *pirma*, atskleisti civilinio proceso viešumo principo bruožus, susijusius su civilinio ginčo nagrinėjimu teismo posėdyje; *antra*, išanalizuoti nuotolinio teismo posėdžio sampratą ir jo požymius, atsakant į klausimą, ar tai yra žodinė teismo posėdžio forma, įtvirtinta CPK, ar jo ypatumai leidžia vertinti nuotolinį teismo posėdį kaip specifinę (lot. *sui generis*) teismo posėdžio formą; *trečia*, įvertinti, ar civilinio ginčo nagrinėjimas nuotoliniame posėdyje leidžia užtikrinti viešumo principo įgyvendinimą ir teisingą civilinio ginčo nagrinėjimą. Kadangi nuotoliniame teismo posėdyje bylos nagrinėjimas vyksta žodžiu, dalyvaujantiems byloje asmenims naudojant informacines technologijas, nesant panašumo į rašytinį procesą, kuriame dalyvaujantys byloje asmenys nekviečiami ir jame nedalyvauja, šiame straipsnyje rašytinis procesas išsamiau nenagrinėjamas.

Siekiant įgyvendinti išsikeltus uždavinius bus remiamasi kokybiniais metodais, tarp jų sisteminės analizės metodas bus reikšmingas vertinant nuotolinio teismo posėdžio sampratą, teisinio reglamentavimo tinkamumą, loginis metodas bus naudojamas formuojant poziciją dėl galimų sprendimų, kurie užtikrintų tinkamą viešumo principo įgyvendinimą nuotoliniame teismo posėdyje, taip pat bus taikomas lyginamasis metodas lyginant užsienio jurisdikcijų teisinio reglamentavimo aspektus. Tyrimo aktualumą pagrindžia tai, kad nuotolinio teismo posėdžio sampratos, suderinamumo su viešumo principu civiliniame

10 Jérémy Boulanger-Bonnely, „Public Access to Online Hearings“, *Dalhousie Law Journal* 45, 2 (2022): 315, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4063894>.

11 Goda Ambrasaitė, „COVID-19 pandemijos poveikis civilinių bylų teismo proceso organizavimui“, iš *Teisė ir COVID-19 pandemija*, Lyra Jakulevičienė, Regina Valutytė ir Dovilė Sagatienė (red.) (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2022), 484.

procese analizė dar nebuvo atlikta¹², ir aktualūs teisinio reguliavimo pokyčiai¹³.

1. Civilinio proceso viešumo principo esminiai elementai, sudarantys sąlygas teisėtam bylos nagrinėjimui žodiniame teismo posėdyje

Viešumo principas yra vienas iš esminių civilinio proceso principų. Manytina, kad civilinio proceso viešumas pats savaime nėra tikslas, jis – tik priemonė, padedanti užtikrinti teisingumo vykdymą ne formaliąja, o turiningąja prasme, nes leidžia apsaugoti dalyvaujančius byloje asmenis nuo slapto teisingumo vykdymo, kurio negalėtų stebėti visuomenė¹⁴. „Viešumas yra pati teisingumo siela. Tai yra stipriausias motyvatorius ir patikimiausias iš visų sargų kovoje su nesąžiningumu. Viešumas patį teisėją priverčia būti teisiamą tuo metu, kai jis teisia kitus.“¹⁵ Reikia sutikti, kad šalių apsauga nuo uždaro teisingumo vykdymo yra vienas iš esminių proceso viešumo tikslų.

Viešumo principas yra daugialypis, jame slypi skirtingų interesų subalansavimo tikslas. Bylos šalys turi interesą teikti reikalavimus, poziciją ir dalyvauti nagrinėjant bylą, susipažinti su visais byloje esančiais įrodymais, o posėdžio viešumas apsaugo nuo slapto teisingumo vykdymo. Visuomenei taip pat suteikiama galimybė stebėti, kaip vykdomas teisingumas, dalyvauti teismo posėdžiuose, gauti informaciją apie išnagrinėtas bylas ir priimtus sprendimus, stebėti, kaip teisės normos, reguliuojančios jų teises ir pareigas, taikomos praktiškai. Kas sudaro viešumo principo turinį, kokie elementai leidžia spręsti, kad teisiniame procese yra užtikrinamas viešumas? Kokiais atvejais galima laikyti, kad žodinis bylos nagrinėjimas yra viešas? Ar teismas turi teisę riboti viešą bylos nagrinėjimą žodiniame posėdyje, jį pakeisdamas nuotoliniu posėdžiu? Ar šalis (šalys) gali atsisakyti viešo bylos nagrinėjimo, pavyzdžiui, teismui nurodydamos, kad siekia nuotolinio teismo posėdžio? Ar tokiu atveju, kai visi proceso dalyviai sutinka su nuotoliniu bylos nagrinėjimu, teismas turėtų vertinti ne tik privatų (dalyvaujančių byloje asmenų), bet ir visuomenės viešąjį interesą dėl bylos nagrinėjimo formos?

Prof. Vladas Mačys, aiškindamas viešumo (dėsni) principą civiliniame procese, nurodė, kad „viešumo dėsnis yra viena svarbiausių teismo darbo teisnumo garantijų; visuomenės kontrolė yra geriausia kontrolė“¹⁶. Siekiant identifikuoti viešumo principo pagrindinius elementus, ši principą tikslinga vertinti būtent iš šių trijų subjektų perspektyvų: civilinio

12 Ambrasaitė, *supra* note, 11: 461–490. Vertinta, ar nuotolinis teismo procesas pasibaigus pandemijai taps nauja realybe, ar bus kaip civilinio proceso išimtis, kurios platesnis panaudojimas pateisinamas tik susiklosčius išskirtinėms aplinkybėms, tačiau nevertinta tokio teismo posėdžio atitiktis CPK nuostatomis ir viešumo principui.

13 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 62-1, 304, 441 straipsnių pakeitimo ir Kodekso papildymo 62-2, 62-3 straipsniais įstatymas, *supra* note, 9.

14 Artūras Driukas, Virgilijus Valančius, *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas* (Teisinės informacijos centras, 2005), 270.

15 J. Benthamas teisingą bylos nagrinėjimą siejo tik su ginčo nagrinėjimu viešame teismo procese. Neil Andrews, *Andrews on civil processes. Volume I: Court Proceedings* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 767.

16 Vladas Mačys, *Civilinio proceso paskaitos* (Teisų fakulteto leidinys, 1924), 136.

ginčo šalių, visuomenės ir teismo.

Žvelgiant iš šalių perspektyvos, viešumo principas užtikrina, kad jos galėtų tiesiogiai dalyvauti procese nagrinėjant bylą, turėtų galimybę įtikinti teismą savo žodiniais pareiškimais, stebėti ir girdėti kitos šalies teikiamus argumentus ir teisėjų užduodamus klausimus, tiesiogiai dalyvauti įrodymų tyrime, liudytojų apklausoje, susipažinti su visa bylos medžiaga, vėliau – su priimtu procesiniu sprendimu. Viešas žodinis teismo posėdis šalis apsaugo nuo savavališko teisingumo vykdymo, užtikrina, kad teisėjai laikytųsi įstatymų, būtų nešališki, abiem šalims būtų suteiktos vienodos galimybės įgyvendinti savo procesines teises ir pareigas.

Tai, kaip su žmonėmis bendraujama ir jų problemos sprendžiamos teismuose, turi didesnę įtaką nei pati bylos baigtis, ir iš tiesų juntamas teisingumas teisiniame procese turi įtakos tam, ar žmonės priima teismų sprendimus ir jų laikosi tiek iš karto, tiek vėliau¹⁷. Dėl to būtent viešame žodiniame teismo posėdyje šalims sudarius lygias galimybes viešumo sąlygomis išdėstyti savo poziciją, teismui jų išklausant užtikrinami civilinio proceso principai ir didesnis teisinis skaidrumas.

„Teisingumo vykdymas apskritai tarnauja visuomenės interesui ir reikalauja apsišviesusios visuomenės bendradarbiavimo. Teismas, vykdydamas teisingumą, negali veikti vakuume.“¹⁸ Dėl to vienas iš esminių viešumo principo elementų yra visuomenės nariams tinkamų sąlygų dalyvauti teismo procese sudarymas. Tai reikalauja skaidrumo ir sąžiningumo (atsakomybės) visuomenės atžvilgiu, nes turi būti paprastai, aiškiai ir viešai pateikiama informacija apie nagrinėjamas bylas, jų nagrinėjimo vietą ir laiką ir sudaromos sąlygos visuomenės nariams dalyvauti teismo posėdyje ir stebėti procesą. Todėl teismo posėdžių tvarkaraščiai turi būti skelbiami kiek įmanoma anksčiau ir viešai, kad visuomenė būtų tinkamai informuojama apie nagrinėjamas bylas ir jos atstovai galėtų atvykti į jiems aktualių bylų nagrinėjimą. Viešumas reikalauja užtikrinti teisę tiesiogiai stebėti vykstantį teismo posėdį atvykus į teismo posėdžio salę ir dalyvauti bylos nagrinėjime, vėliau – galimybę susipažinti su bylos medžiaga ir priimtais procesiniais sprendimais bei informacijos apie teisminį procesą pranešimą (CPK 9 ir 10 straipsniai). Šiuo atveju svarbu užtikrinti visuomenės teisę žinoti konkrečią informaciją apie konkretų procesą ir galimybę tiesiogiai dalyvauti vykstančiame teisiniame procese.

Visuomenė turi žinoti, kad teismas, siekdamas išspręsti ginčą, išklausė abiejų šalių argumentus, įvertino jų pateiktus įrodymus ir nešališkai, remdamasis įstatymais, priėmė konkretų viešai skelbiamą procesinį sprendimą, kuris turi būti vykdomas. Toks realiu laiku vykstantis bylos nagrinėjimo proceso stebėjimas garantuoja tinkamą viešumo principo įgyvendinimą. Dar 1975 m. sprendime byloje *Regina prieš Socialist Worker Printers and Publishers Ltd* lordas Widgery pažymėjo, kad „teismų viešumo didžioji dorybė yra drausmė,

17 Roni Factorir kt. „Videoconferencing in Legal Hearings and Procedural Justice“, *Victims & Offenders* 18, 8 (2023):1558, doi:10.1080/15564886.2023.2248465.

18 Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. balandžio 26 d. sprendimas byloje *The Sunday Times prieš Didžiąją Britaniją*, peticijos Nr. 6538/74, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 19 d., <https://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-57584>.

kurią primeta teismams visuomenės buvimas. Kai teismas yra pilnas susidomėjusių visuomenės narių <...> tai būtina turės poveikį. Tada visi viską daro atsargiau, stengiasi šiek tiek labiau, tai yra ir drausminamasis poveikis teismui, kurio labai trūktų, jeigu nebūtų kritiškų visuomenės narių ar spaudos atstovų.¹⁹ Dėl to manytina, kad siūlymai suteikti visuomenei galimybę stebėti teismo posėdžių vaizdo ir garso įrašą patogiu laiku, pvz., vakarais arba savaitgaliais, kad žmonės galėtų žiūrėti dominančias bylas, kurių dėl savo dienotvarkės negalėjo stebėti tiesiogiai, turėtų būti vertinami kritiškai²⁰. Toks būdas galėtų būti taikomas tik kaip papildomas šalia galimybės stebėti teisminį procesą realiu laiku, nes tik ši galimybė gali užtikrinti visus viešumo principo tikslus.

„Kiekviena šalis (tiek ieškovas, tiek atsakovas) turi skirtingą teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, todėl tai lemia, kad šalys gali pateikti ne visą ginčo išsprendimui naudingą informaciją, o tik tą, kuri šalims yra naudinga, t. y. šalys paprastai nėra suinteresuotos padėti teismui įgyvendinti teisingumą, taigi ir nustatyti tiesą byloje.“²¹ Tai yra suprantama, nes kiekviena šalis įrodinėja būtent jai palankias aplinkybes ir siekia laimėti ginčą. Taigi teismui, neturinčiam materialinio teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi ir siekiančiam nustatyti tiesą byloje, viešumas, užtikrinant tiesioginį asmeninį jo ir šalių, taip pat liudytojų tiesioginį kontaktą, yra svarbus elementas. Didžiąją dalį informacijos bendraudami žmonės perduoda intonacija, gestais, veido išraiška, kūno kalba ir kitais neverbaliniais kalbos ženklais. Teismo salėje vykstantis žodinis bylos nagrinėjimas leidžia teismui pamatyti šalių reakcijas²², jų elgesį atsakant į klausimus, teikiant parodymus, geriau įvertinti jų patikimumą, nustatyti byloje svarbias faktines aplinkybes ir pan. Neverbalinis bendravimas yra neatsiejamas nuo liudytojų patikimumo vertinimo²³. Remdamiesi liudytojų patikimumu, teisėjai jų parodymams suteikia didesnę arba mažesnę reikšmę. Tai teisėjams padeda nuspręsti, kas įvyko, kai liudytojai skirtingai pasakoja apie tą patį įvykį²⁴. Dėl to kitose šalyse siūloma, kad pagrindiniai liudytojai turėtų būti apklausiami tiesiogiai teisme²⁵. Taigi byloje dalyvaujančių asmenų tiesioginis žodinis dalyvavimas teismo posėdyje yra viešumo principo elementas, padedantis teisėjui nustatyti tiesą byloje ir užtikrinti teisingumo vykdymą ne formaliaja, bet turiningąja prasme.

Teisingumo vykdymas teisėtumą įgauna būtent iš viešumo. Civilinio proceso viešumo

19 Neil Andrews, *Andrews on civil processes. Volume I: Court Proceedings* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 767.

20 Boulanger-Bonnelly, *supra note*, 10: 315.

21 Žilvinas Terebeiza, „Tiesos nustatymo problema šiuolaikiniame civiliniame procese“, *Socialinių mokslų studijos* 3, 3 (2011): 1023.

22 Atskiras klausimas yra turėjimas pakankamai žinių šioms reakcijoms atskirti ir tinkamai identifikuoti. Dėl to doktrinoje randama siūlymų į teisės studijas įtraukti teisės psichologijos ir tarpasmeninio bendravimo dalyką. Vincent Denault, „Misconceptions about nonverbal cues to deception: A covert threat to the justice system?“, *Frontiers in Psychology* 11, (2020), doi: 10.3389/fpsyg.2020.573460.

23 *Ibid.*

24 Vincent Denault, Chloé Leclerc ir Victoria Talwar, „The Use of Nonverbal Communication When Assessing Witness Credibility: A View from the Bench“, *Psychiatry, Psychology and Law* 31, 1 (2023): 97–120, doi:10.1080/13218719.2023.2175068.

25 Wojciech Piątek, „A Right to a Public Hearing in Times of Emergency – Online or Physical?“, *International Journal for Court Administration* 14, 2 (2023): 6, <https://doi.org/10.36745/ijca.444>.

principo įgyvendinimas visiškai užtikrinamas tada, kai teismo procese yra tiesioginis teisėjo ir byloje dalyvaujančių asmenų *viva voce* (žodinis) dialogas, kuriame gali tiesiogiai dalyvauti visuomenė. Todėl labiausiai viešumo principą leidžia užtikrinti tiesioginis teismo salėje vykstantis žodinis bylos nagrinėjimas.

2. Nuotolinio teismo posėdžio samprata ir ypatumai

Būtina teisingo bylos išsprendimo sąlyga yra teisingas teismo procesas. Teisė į teisingą teismo procesą lemia įstatymų leidėjo pareigą įstatymu nustatyti Konstitucijos normas ir principus atitinkantį bylų nagrinėjimo teisme procesą²⁶. CPK priėmimo metu buvo galimos ir taikomos tik dvi teismo posėdžio formos (žodinis ir rašytinis teismo posėdžiai), jų tvarka ir įtvirtinta šiame įstatyme. Šiuo metu pripažįstama nuotolinio teismo posėdžio organizavimo galimybė, įtvirtinta CPK 175² straipsnyje, tačiau šioje nuostatoje nėra apibrėžta, kas yra nuotolinis teismo posėdis, kokiai posėdžio formai jis priskiriamas. Jeigu vertintume, kuriai iš pirmiau nurodytų teismo posėdžio formų būtų galima priskirti nuotolinį teismo posėdį, manytina, kad tai yra žodinės formos teismo posėdis, vykstantis naudojant vaizdo konferencijų technologijas. Vis dėlto kyla klausimas, ar pagal savo pobūdį ir skirtumus nuo žodinio teismo posėdžio nuotolinis teismo posėdis gali būti laikomas žodiniu teismo posėdžiu, ar turėtų būti laikomas savarankiška (atskira) teismo posėdžio forma šalia žodinio ar rašytinio posėdžio. Ar nuotolinis teismo posėdis yra tik viena iš žodinio teismo posėdžio rūšių? Kuo nuotolinis teismo posėdis išsiskiria iš kitų teismo posėdžio formų? Kaip turėtų būti vertinamas teismo posėdis, kuriame civilinė byla nagrinėjama mišriu būdu, pavyzdžiui, vieniems procese dalyvaujantiems asmenims esant teismo posėdžio salėje, o kitiems dalyvaujant teismo posėdyje nuotoliniu būdu?

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į viešą bylos nagrinėjimą reiškia teisę į žodinį bylos nagrinėjimą bent jau vienoje instancijoje²⁷. Pripažinus, kad nuotolinis teismo posėdis yra žodinis teismo posėdis, jis būtų laikomas tinkamu teisės į teisingą teismą užtikrinimu. O jei laikytume, kad šis teismo posėdis visa apimtimi neatitinka „žodinio bylos nagrinėjimo“ sampratos, teismo procesuose turėtų būti rengiamas bent vienas žodinis bylos nagrinėjimas fiziškai teismo posėdžio salėje, siekiant užtikrinti šalių teisę į teisingą teismą. Svarstyтина, ar atsižvelgiant į CPK 153 straipsnyje įtvirtintas teismo posėdžio formas, nuotolinis teismo posėdis teisės į teisingą teismą apsaugos aspektu galėtų būti vertinamas labiau kaip rašytinis teismo posėdis. Visgi toks vertinimas kelia nemažai abejonių, nes iš esmės

26 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-09-21, Nr. 109-5528, ir kt.

27 Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Ramos Nunes de Carvalho e Sá prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 55391/13, Nr. 57728/13 ir Nr. 74041/13, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187706>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje *Jussila prieš Suomiją*, peticijos Nr. 73053/01, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78136>, ir kt.

nuotolinis teismo posėdis proceso dalyviams suteikia galimybę aktyviai dalyvauti teismo posėdyje, jie gali žodžiu pateikti savo pozicijas, dalyvauti apklausiant liudytojus, ekspertus, naudotis pagrindinėmis šalių procesinėmis garantijomis.

Informacinių technologijų raida daro įtaką ir civilinių ginčų nagrinėjimo tvarkai, nes pripažįstama galimybė civilinį ginčą nagrinėti ir nuotoliniame (žodiniame) teismo posėdyje. Užsienio valstybių civilinį procesą reglamentuojančiuose teisės aktuose nustatytos taisyklės, kaip teismas turėtų organizuoti nuotolinį civilinės bylos nagrinėjimą. Pavyzdžiui, dar 2013 m. Vokietijos civilinio proceso kodekse (*Zivilprozessordnung*) buvo nustatytos teisinės nuostatos dėl nuotolinių posėdžių vykdymo²⁸, pagal kurias šalis neturi pareigos teismo posėdyje dalyvauti nuotoliniu būdu, nes ji gali atvykti ir dalyvauti žodiniame bylos nagrinėjime teismo salėje. Šiuo metu Vokietijoje yra parengtas, tačiau dar nepriimtas įstatymų pakeitimo paketas²⁹, skatinantis vaizdo konferencijų technologijų naudojimą civilinėse bylose. Pagal numatomus pakeitimus teismo posėdžio pirmininkas galėtų leisti arba nurodyti vienai, kelioms arba visoms proceso šalims dalyvauti žodiniame bylos nagrinėjime nuotoliniu būdu, tačiau bent vienai šaliai pateikus prieštaravimą privalėtų atšaukti nutartį dėl nuotolinio teismo posėdžio, o proceso šalims, kurios prieštaravimo nepateikė, leisti dalyvauti nuotoliu. Tokiu atveju teismo posėdis vyktų mišriu būdu. Įstatymo projekte numatytas visiškai virtualus teismo posėdžio variantas, kai ne tik proceso dalyviams, bet ir teismui nebereikia būti teismo posėdžių salėje vaizdo posėdžio metu (128a straipsnio 2 dalis). Įstatymo projekte taip pat įtvirtinama įrodymų rinkimo perduodant vaizdo ir garso įrašus tvarka ir nurodoma, kad atsižvelgiant į pakeitimus turi būti pritaikytos kitos Civilinio proceso kodekso nuostatos, pagal kurias anksčiau buvo reikalaujama, kad teisme bylos šalys ir kiti proceso dalyviai dalyvaudų asmeniškai, pvz., nuostatos dėl asmens atvykimo nurodymo, ieškinio ir atsiliepimo į jį turinio, vertėjų pasitelkimo ir kt.

Austrijoje įsigaliojo nauji Civilinio proceso kodekso pakeitimai (2023 m. liepos 14 d.), kuriais įtvirtintos konkrečios nuotolinio teismo posėdžio reglamentavimo nuostatos. Austrijos CPK kodekso 132a straipsnyje³⁰ numatyta, kad teismas gali leisti visiems arba kai kuriems civilinės bylos dalyviams dalyvauti posėdyje nuotoliniu būdu. Visgi ši galimybė yra ribota, nes teismas turi diskreciją nuspręsti, ar leisti dalyvauti nuotoliniu būdu, ir turi atsižvelgti tiek į proceso ekonomiškumą, tiek į turimas technines galimybes. Be to, prieš leisdamas dalyvauti nuotoliniame posėdyje, teismas turi gauti aiškų visų šalių sutikimą arba turi būti paskelbęs apie nuotolinį posėdį ir per tam tikrą laiką negavęs prieštaravimo. Šiuo atveju šalys gali tik pasiūlyti teismui surengti posėdį nuotoliniu būdu, tačiau sprendimą dėl

28 CPK 128a straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teismas gali leisti šalims, jų įgaliotiems atstovams ir advokatui, pateikus prašymą arba *ex officio*, žodiniame bylos nagrinėjime dalyvauti būnant kitoje vietoje ir iš ten atlikti procesinius veiksmus. Teismo posėdis tuo pačiu metu perduodamas garsu ir vaizdu į šią vietą ir į teismo posėdžių salę. Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d., https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/index.html.

29 Vokietijos Federalinės Vyriausybės 2023 m. rugpjūčio 23 d. įstatymo „Dėl vaizdo konferencijų technologijų naudojimo skatinimo civiliniame procese ir specializuotų teismų procesuose“ projektas, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 19 d., <https://dserver.bundestag.de/btd/20/080/2008095.pdf>.

30 Austrijos civilinio proceso kodeksas, *RGBL*. Nr. 113/1895, žiūrėta 2024 m. rugpjūčio 28 d., <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001699>.

teismo posėdžio formos priima teismas. Austrijoje, skirtingai negu Vokietijoje, nustatyta, kad per nuotolinį posėdį teisėjas turi būti teismo posėdžių salėje, jam nesuteikiama galimybė jungtis iš kitos vietos.

Pateikti valstybių teisinio reguliavimo pavyzdžiai rodo, kad teismo pasirinkimas nagrinėti bylą nuotoliniame teismo posėdyje gali būti nulemtas proceso koncentracijos ir ekonomiško principų, tačiau toks posėdis galimas kaip žodinio teismo posėdžio teismo salėje alternatyva tik tuo atveju, jei šalys tam neprieštarauja. Tai reiškia, kad tik pačios šalys, o ne valstybė, suteikusi teisę į viešą žodinį „gyvą“ bylos nagrinėjimą, turi teisę atsakyti tokios civilinio ginčo nagrinėjimo formos.

Siekiant atsakyti į klausimą, ar nuotolinis teismo posėdis yra žodinis teismo posėdis, kaip tai suprantama pagal CPK, ar jo alternatyva, reikia įvertinti, kas yra žodinis teismo posėdis ir kokie elementai jį sudaro. Pirmiausia pažymėtina, kad per žodinį teismo posėdį visi proceso dalyviai ir teisėjas bendrauja tiesiogiai žodžiu teismo posėdžių salėje. Žodinis bylos nagrinėjimas dėl savo betarpiškumo, žodiškumo sudaro palankias sąlygas ištirti visas byloje svarbias aplinkybes ir įrodymus. Šiuo atveju yra svarbus tam tikras šalies ar jos atstovo dialogas su teisėju, sudarantis sąlygas teismui išsamiai, tiksliai, nuosekliai įvertinti su ginču susijusias faktines aplinkybes, nustatyti, kas konkrečioje byloje iš tiesų yra svarbu, pavyzdžiui, kokie kyla teisės klausimai, kokie įrodymai yra svarbūs, pagrindžia šalies poziciją, ir pan. Taip sumažinama rizika, kad galutinis teismo sprendimas bus priimtas remiantis faktų ir (arba) teisės klaida, ir sudaromos galimybės visuomenei stebėti teismo posėdį. Teisminiame procese siekiama nustatyti tiesą byloje, todėl žodiniame teismo posėdyje teismui yra palankiausia išsiaiškinti bylai reikšmingas aplinkybes. Taigi ši bylos nagrinėjimo forma laikoma bendrąja taisykle, kuri tapo pagrindine teisingumo vykdymo išraiška, veiksmingiausiai užtikrinančia pagrindinius teismo proceso principus ir šalims suteikiamas procesines garantijas.

Lietuvos teisės aktuose teismo posėdžio ir žodinio teismo posėdžio sąvokos nėra tiesiogiai reglamentuojamos. Vis dėlto remiantis sisteminiu CPK ir Teismų įstatymo nuostatų aiškinimu būtų galima išskirti tam tikrus elementus, kurie lemia asmenų dalyvavimą žodiniame teismo procese. Pirmiausia dalyvaujantys byloje asmenys (ieškovas, atsakovas, jų atstovai advokatai, tretysis asmuo ir kt.) ir teisėjas (teismas) susitinka gyvai. Teisėjas įkūnija nepriklausomą teisminės valdžios autoritetą, todėl jo apranga nėra įprasta – jis dėvi mantiją, turi skiriamuosius ženklus su Lietuvos valstybės herbu (Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 35 straipsnis). Tai suteikia informacijos apie teisėjo vaidmenį procese ir patvirtina, kad šis asmuo turi valstybės suteiktus įgaliojimus išspręsti ginčą ir nuspręsti, kuri šalis yra teisi. Žodinis teismo posėdis paprastai vyksta teismo patalpose, t. y. teismo salėje (CPK 154 straipsnio 2 ir 3 dalys). Teismo posėdžių salėje turi būti Lietuvos valstybės vėliava ir Lietuvos valstybės herbas (Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 35 straipsnis). Teismo salėje teisėjo vieta taip pat speciali – centrinėje salės dalyje, ant pakylės. Viena vertus, taip išlaikoma riba ir atstumas tarp teisėjo ir proceso dalyvių, kartu suteikiant teisėjui geriausią proceso dalyvių matomumą, kita vertus, tai patvirtina teismo autoritetą sprendžiant ginčą. Teismo salėje proceso šalys sėdi teisėjui iš dešinės ir kairės viena priešais kitą. Ši nuo

seno susiformavusi tradicija vizualiai atspindi rungtyniško teismo proceso esmę ir leidžia teisėjui vienodai matyti abi šalis, jų elgesį ir reakcijas. CPK normose, reglamentuojančiose žodinį bylos nagrinėjimą, numatoma teismo posėdžio tvarka, susijusi su šalių elgesio taisyklėmis per teismo posėdį (CPK 236 straipsnis). Yra nustatytos specialios taisyklės, kada teismo proceso metu reikia stovėti, sėdėti ir kalbėti. Pareiga teismo salėje esantiems asmenims atsistoti tiek teisėjui įėjus į posėdžių salę, tiek kalbant išreiškia pagarbą teismui, taip pat rodo teismo proceso pradžią ir pabaigą. Visi šie iš pirmo žvilgsnio ritualiniai žodinio teismo posėdžio elementai ir matomi simboliai skatina proceso dalyvių pagarbą vieni kitiems ir visų teismo posėdžio dalyvių elgesio ir atliekamų procesinių veiksmų bendrą kultūrą³¹. Taip pat jie kuria vykdomo teisingumo, proceso reikšmingumo ir svarbos įspūdį.

Žodinis teismo posėdis reikšmingas tinkamam (betarpiškam) įrodymų tyrimui. Teismas, nagrinėdamas bylą, „privalo tiesiogiai ištirti byloje esančius įrodymus: apklausti dalyvaujančius byloje asmenis, išklausti liudytojų parodymus, ištirti ekspertų išvadas, rašytinius, daiktinius ir kitus įrodymus“ (CPK 235 straipsnio 1 dalis). Liudytojų apklausa per žodinį teismo posėdį atliekama specialia tvarka: „Atvykę liudytojai posėdžio pirmininko patvarkymu privalo apleisti teismo posėdžio salę. Posėdžio pirmininkas imasi priemonių, kad teismo apklausti liudytojai teismo patalpoje nesusižinotų su dar neapklaustais liudytojais“ (CPK 241 straipsnis); „Kiekvienas liudytojas šaukiamas į teismo posėdžio salę ir apklausiamas atskirai. Neapklausti liudytojai negali būti teismo posėdžio salėje bylos nagrinėjimo metu. Apklaustas liudytojas lieka salėje iki bylos nagrinėjimo pabaigos“ (CPK 192 straipsnio 1 dalis), ir t. t. Taip pat visuomenei garantuojama teisė atvykus į teismo salę stebėti vykstantį bylos nagrinėjimą.

Ne visi pirmiau nurodyti žodinio teismo posėdžio tvarkos elementai užtikrinami nuotoliniame teismo posėdyje, nes jis vyksta pasitelkiant informacines ir elektroninių ryšių technologijas. CPK 175² straipsnyje įtvirtinta bendroji nuotolinio teismo posėdžio rengimo galimybė ir detalizuojama vieta, iš kurios suteikiama galimybė dalyvauti proceso dalyviams ir teismui³². Vis dėlto, skirtingai nei nurodytų užsienio valstybių teisės normose, CPK nenustatyta, kokiais atvejais teismas turi teisę nagrinėti bylą nuotoliniame teismo posėdyje ir kokius kriterijus turėtų vertinti sprendžiamas dėl tokios bylos nagrinėjimo galimybes. Taip pat nenurodyta, kokia yra šalių pateiktos pozicijos dėl nuotolinio teismo posėdžio reikšmė, kaip teismas turi elgtis, jeigu šalių pozicijos išsiskiria, ir neregamentuojama tvarka, kaip visuomenei turėtų būti sudaryta galimybė stebėti nuotolinį teismo posėdį. Manytina, kad šie esminiai nuotolinio teismo posėdžio teisėtumo elementai turėtų būti įtvirtinti CPK normose.

Nuotoliniame teismo posėdyje proceso dalyviai, naudodamiesi vaizdo konferencijų įranga, pavyzdžiui, „Zoom“, „Microsoft Teams“ platformose, teismo iš anksto atsiųstais

31 Artūras Driukas, Virgilijus Valančius, *Civilinis procesas: teorija ir praktika. III tomas* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007), 276.

32 Šio straipsnio 2 ir 3 dalyse nustatyta, kad nuotoliniame posėdyje teisėjų kolegijos nariai teismo posėdyje gali dalyvauti iš skirtingų teismo (teismo rūmų) patalpų, kiti proceso dalyviai taip pat gali būti skirtingose teismo (teismo rūmų) ar ne teismo patalpose.

prisijungimo duomenimis susijungia į bendrą internetinį kanalą, kuriame girdi ir (ar) mato vieni kitus. Teisėjai dėvi mantijas ir ženklus su Lietuvos valstybės herbu, kiti proceso dalyviai prisijungia iš savo darbo ar kitų vietų. Prisijungus į nuotolinį teismo posėdį, nustatoma teismo proceso dalyvių tapatybė, užtikrinant konfidencialios informacijos apsaugą. Nuotolinio teismo posėdžio metu turi būti užtikrinama, kad nebūtų prie jo aplinkos neteisėtai prisijungusių (neautorizuotų) asmenų. Kadangi procesas vyksta naudojant informacines technologijas, suprantama, kad, kilus poreikiui į bylą pateikti naujų įrodymų, procesas po trumpos pertraukos galėtų būti tęsiamas tik tais atvejais, kai įrodymai yra elektroninės formos ir šalys gali su jais greitai susipažinti naudodamosi elektroninėmis priemonėmis.

Nurodyti žodinio teismo posėdžio teismo salėje ir nuotolinio teismo posėdžio elementai leidžia teigti, kad žodinis bylos nagrinėjimas teismo posėdžio salėje ir nuotoliniu būdu nėra tapačios teismo posėdžio formos. Atsižvelgiant į tai, kad nuotolinis teismo posėdis vyksta žodžiu, bet proceso dalyviams esant atskirose patalpose, naudojant vaizdo konferencijų technologijas, dėl kurių atsiranda modifikuota žodinio teismo posėdžio organizavimo tvarka, manytina, kad šio posėdžio pobūdis yra žodinis, bet realizacijos forma lemia, kad jis negali būti visa apimtimi laikomas žodiniu teismo posėdžiu, kaip tai suprantama pagal CPK. Šią išvadą, be kita ko, lemia vieno iš pagrindinių žodinio teismo posėdžio elementų – tiesioginio ryšio tarp teisėjo, proceso dalyvių ir visuomenės – nebuvimas. Todėl nuotolinis teismo posėdis turėtų būti vertinamas kaip specifinė (*sui generis*) posėdžio forma, kuri tampa tarpine grandimi tarp reglamentuotų žodinio ir rašytinio teismo posėdžių formų, reikalaujanti atskiros teisinio reglamentavimo.

3. Nuotolinio teismo posėdžio suderinamumo su viešumo principu problemos

„Siekdamas užtikrinti teismo posėdžio, kaip bylų nagrinėjimo teisme elemento, viešumą, įstatymų leidėjas teismo posėdžio tvarką turi reglamentuoti taip, kad būtų sudarytos sąlygos užtikrinti proceso dalyvių teisę pareikšti nuomonę visais bylose sprendžiamais klausimais bei visuomenės interesą būti informuotai apie teismo procesą ir priimamus sprendimus“³³ ir galimybė tiesiogiai jame dalyvauti. Taigi turi būti pasitelkiamos tokios teismo posėdžio formos, kurios užtikrintų tinkamą viešumo principo įgyvendinimą civiliniame procese. Abejotina, ar nuotoliniame teismo posėdyje, kuris dėl savo specifikos gali būti laikomas atskira teismo posėdžio forma, šis principas yra tinkamai užtikrinamas. Ar nuotolinis teismo posėdis gali būti organizuojamas visose civilinėse bylose, ar turėtų būti išskiriami tam tikri kriterijai, kada ši posėdžio forma gali arba atvirkščiai – negali – būti naudojama? Ar nuotolinis teismo posėdis gali būti organizuojamas sprendžiant bet kuriuos procesinio pobūdžio klausimus, ar nagrinėjant bylą iš esmės? Ar mišrus teismo posėdis pernelyg neriboja šalių procesinių garantijų? Galiausiai ar nuotolinio teismo posėdžio

33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-09-21, Nr. 109-5528.

organizavimas yra suderinamas su Konvencijos nuostatomis, kurios garantuoja minimalius apsaugos lygio standartus?

Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) vertindamas vaizdo konferencijų, kaip priemonės dalyvauti teismo procese, leistinumą pagal Konvencijos 6 straipsnio reikalavimus, nurodo, kad šalių dalyvavimas teismo posėdyje vaizdo konferencijos būdu savaime nelaikytinas pažeidžiančiu Konvencijos 6 straipsnį, tačiau nacionalinis teismas turi pareigą užtikrinti, kad tokia priemonė būtų naudojama siekiant teisėto tikslo ir laikantis tinkamo teismo proceso reikalavimų³⁴. Tačiau kas tokiu atveju turėtų būti laikoma teisėtu tikslu? Ar juo galėtų būti laikomas operatyvus (ekonomiško) proceso tikslas? Manytina, kad taip. Visgi svarstyтина, ar vien siekis, kad šalims būtų patogiau ar ekonomiškiau, t. y. sutaupyti šalių ir (ar) kitų asmenų laiko ir kelionės išlaidų, ar siekis išlyginti teismų darbo krūvį, nesant kitų objektyvių pagrindų, galėtų būti laikomas teisėtu tikslu, suderintu su teisės į teisingą procesą reikalavimu.

Tinkamo teismo proceso reikalavimas yra neatsiejamas nuo tinkamo teisinio reglamentavimo. Konvencijoje ir Konstitucijoje pripažinti viešo bylų nagrinėjimo reikalavimai lemia būtinybę užtikrinti viešumo principo taikymą civiliniame procese. Tai reiškia, kad pagal visuotinai pripažįstamą taisyklę teismo procesas civilinėse bylose turi būti viešas. Atitinkamai išimtis iš šio principo ribojimo (ne viešo bylos nagrinėjimo) turėtų būti nustatytos tik įstatyme (CPK 9 straipsnio 1 dalis).

CPK 175² straipsnyje nustatyta, kad bylų nagrinėjimas ir byloje dalyvaujančių asmenų dalyvavimas nuotoliniuose teismo posėdžiuose gali būti užtikrinamas teisingumo ministro nustatyta tvarka, suderinta su Teisėjų taryba. Tokia tvarka yra įtvirtinta Aprašo nuostatomis: 2 punkte nurodytas tikslas nustatyti proceso dalyvių dalyvavimo teismo posėdžiuose ir liudytojo apklausos naudojant vaizdo konferencijų ir telekonferencijų technologijas tvarką, tačiau išsami nuotolinio teismo posėdžio organizavimo ir dalyvavimo jame tvarka jame nėra nurodyta, reglamentavimas yra tik epizodinis, pavyzdžiui, teismo proceso dalyvių tapatybės nustatymo tvarka, viešumo užtikrinimo priemonės. Kaip turėtų elgtis teismas nuotoliniame teismo posėdyje vykdydamas liudytojų apklausą, nei CPK, nei Apraše tiesiogiai nenumatyta. Atsižvelgiant į tai ir į reglamentavimo Aprašu fragmentiškumą, kyla klausimas, kokia teismo posėdžio tvarka remdamiesi teismai šiuo metu rengia nuotolinius teismo posėdžius.

Pagrindinis nacionalinės teisės aktas, reglamentuojantis nuotolinį teismo posėdį (jo tvarką), yra Teisėjų tarybos patvirtintos neprivalomos rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių (toliau – Rekomendacijos)³⁵, parengtos remiantis 2021 m. birželio 30 d. Eu-

34 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. spalio 5 d. sprendimas byloje *Marcello Viola prieš Italiją*, peticijos Nr. 45106/04, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77244>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. vasario 16 d. sprendimas byloje *Yevdokimov ir kiti prieš Rusiją*, peticijos Nr. 19929/12, Nr. 42389/12, Nr. 57043/12, Nr. 67481/12 ir kt., HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 11 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160620>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. lapkričio 2 d. sprendimas byloje *Sakhnovskiy prieš Rusiją*, peticijos Nr. 21272/03, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101568>.

35 Rekomendacijos dėl nuotolinių teismo posėdžių, *supra note*, 7.

ropos veiksmingo teisingumo komisijos (toliau – CEPEJ) gairėmis dėl vaizdo konferencijų teismo procese³⁶. Visgi Rekomendacijų tikslas nurodomas kaip siekis pateikti patarimus teismams ir proceso dalyviams, siekiant nustatyti standartus ir užtikrinti gerosios praktikos laikymąsi įgyvendinant teisingumo vykdymą, tačiau ne reglamentuoti šio proceso tvarką.

Taigi, nors Rekomendacijos teismams nėra privalomos, jomis vadovaujamosi, pirmiausia dėl to, kad nei CPK, nei Apraše išsamiai neregamentuojama nuotolinio teismo posėdžio bylos nagrinėjimo tvarka. Rekomendacijose gana detalai nurodyta nuotoliniam teismo posėdžiui pritaikyta pasirengimo tvarka ir nuotolinio teismo posėdžio eiga, jeigu kyla poreikis pateikti į bylą dokumentų, įrodymų, ir aprašyta, kaip tai turėtų būti daroma, detalizuota liudytojų apklausos tvarka (beje, kitokia negu CPK 193 straipsnyje), įtraukiant nuostatas dėl teismo įsitikinimo, kad liudytojui nėra daromas neigiamas poveikis ir nesinaudojama neleistinomis priemonėmis. Kai proceso dalyviai pažeidžia nuotolinio teismo posėdžio tvarką, teismas gali taikyti proceso įstatyme nustatytas priemones, išpėti asmenį, pašalinti iš teismo posėdžio atjungdamas nuo vaizdo konferencijos ar telekonferencijos ir kt., visgi pastarosios priemonės CPK taip pat nenumatytos (CPK 162 straipsnis).

Atsižvelgiant į esamą nuotolinio teismo posėdžio civiliniame procese reglamentavimą kyla klausimas, ar dabartinis reguliavimas (teisės aktų suderinamumas šioje srityje) yra tikrai pagrįstas. Pirmia, svarstytina, ar pagrįstai nuotolinio teismo posėdžio tvarka yra reglamentuota ne CPK ar Apraše, bet Rekomendacijose. Tai rodo, kad teismų savivaldos institucijos tam tikra prasme iš esmės užsiima teisėkūra, t. y. nustato elgesio civiliniame procese taisykles, kuriomis vadovaujasi teismai ir proceso dalyviai. Tokiu atveju kyla valdžių padalijimo principo tinkamo užtikrinimo klausimas. Suprantama, kad šiame padalijime glūdi bendradarbiavimo principas, šiuo atveju lėmęs Rekomendacijų parengimą tuo laiku, kada (po) pandeminiu laikotarpiu reikėjo greitų sprendimų ir aiškesnės nuotolinio teismo posėdžio tvarkos teismams, atsižvelgiant į pandemijos situaciją. Vis dėlto šiuo metu toks reglamentavimo tinkamumas yra abejotinas. Be to, Rekomendacijose nurodyta tvarka kai kuriais atvejais apima naujas arba kitokias taisykles, palyginti su CPK ar Aprašu, pavyzdžiui, dėl pasiruošimo nuotoliniam teismo posėdžiui, teismo informacijos posėdžio pradžioje apie nuotolinio posėdžio etiketą, dokumentų, įrodymų pateikimo, liudytojų ar kitų proceso dalyvių apklausos, taip pat advokato ir jo atstovaujamojo bendravimo slaptumo užtikrinimo ir dėl priemonių, kurias gali taikyti teismas už posėdžio tvarkos pažeidimą.

Antra, kyla klausimas, ar įstatymų leidėjas pasirinko tinkamą nuotolinio teismo posėdžio reglamentavimo būdą, t. y. nuotolinio teismo posėdžio tvarką nustatyti teisingumo ministro patvirtintu poįstatyminiu teisės aktu (aprašu). Įprastai bylą nagrinėjant iš esmės pirmosios ir vienintelės instancijos teisme teisė į „viešą bylos nagrinėjimą“, kaip ji suprantama pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, reiškia teisę į „žodinį bylos nagrinėjimą“³⁷. Tai

36 Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings (CEPEJ(2021)4REV4), 2021 m. birželio 30 d., <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4>.

37 Europos Žmogaus Teisių Teismo Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Ramos Nunes de carvalho e sá prieš Portugaliją*, peticijos Nr. 55391/13, Nr. 57728/13 ir Nr. 74041/13, HUDOC, žiūrėta

lemia, kad žodinis bylos nagrinėjimas yra būtinas teisės į teisingą teisimą elementas, saugomas aukščiausios galios teisės aktais, tarp jų ir Konstitucija ir Konvencija. „Konstitucinis viešo bylų nagrinėjimo teismuose principas gali būti užtikrinamas įvairiomis įstatymų leidėjo nustatytais bylų nagrinėjimo teismuose formomis.“³⁸ „Lietuvoje nėra deleguotosios įstatymų leidybos, todėl Seimas – įstatymų leidėjas negali pavesti Vyriausybei ar kitoms institucijoms poįstatyminiais aktais reguliuoti tų teisinių santykių, kurie pagal Konstituciją turi būti reguliuojami įstatymais.“³⁹ Kadangi teismo posėdžių formos ir jų tvarka yra reguliuojama įstatymu (CPK), neturi būti kuriama tokia teisinė situacija, kai poįstatyminiu teisės aktu (šiuo atveju teisingumo ministro aprašu) nustatomas teisinis reglamentavimas konkuruojantis su Konstitucijoje ir Konvencijoje nustatytais taisyklėmis. Poįstatyminių teisės aktų paskirtis – detalizuoti ar reglamentuoti įstatyme nustatytą bendro pobūdžio taisyklės įgyvendinimą, t. y. ją išplėsti, tačiau jokių būdu ne susiaurinti ar numatyti išimtis, naujas taisykles. Teisėkūroje turi būti vadovaujamasi sistemiškumo principu, kuris iš esmės lemia, kad „poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis; kitaip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių aktų atžvilgiu“⁴⁰. Šiuo atveju susiklosto situacija, kai bendrąjį teisėto civilinio proceso principą (viešumą), nustatytą Konvencijoje ir Konstitucijoje, riboja net ne įstatymas, o poįstatyminis teisės aktas.

Atsižvelgiant į tai, kad nuotoliniai teismo posėdžiai ir toliau vyks, manytina, kad, siekdamas užtikrinti šio proceso tvarkos teisėtumą ir aiškumą, įstatymų leidėjas turėtų priimti atitinkamus CPK pakeitimus, susijusius su nuotolinių teismo posėdžių reguliavimu.

Dabartinis teisinis reglamentavimas taip pat nepateikia atsakymo, ar nuotolinis teismo posėdis gali būti rengiamas visose civilinėse bylose, ar yra konkretūs kriterijai, nuo kurių priklauso, ar byla gali, ar negali būti nagrinėjama nuotoliniame teismo posėdyje. Rekomendacijų 3.1 punkte teigiama, kad nuotolinis teismo posėdis organizuojamas esant proceso įstatymuose nustatytiems teisiniams pagrindams, ir pateikiama nuoroda į CPK 175² straipsnį, tačiau šiame straipsnyje nėra nurodyti konkretūs pagrindai ar kriterijai, kuriems esant gali būti organizuojamas nuotolinis teismo posėdis. Manytina, kad siekiant teisinio aiškumo ir konkretumo šis klausimas taip pat turėtų būti tiksliai reglamentuotas įstatyme.

Vertinant nuotolinio teismo posėdžio specifiką ir viešumo principo elementų svarbą tam tikrų kategorijų bylose manytina, kad nuotolinis teismo posėdis neturėtų būti

2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187706>; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Koottummel prieš Austriją*, peticijos Nr. 49616/06, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160620>, ir kt.

38 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. gruodžio 6 d. nutarimas, *Valstybės žinios*, 2012-09-21, Nr. 109-5528.

39 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. balandžio 26 d. nutarimas, TAR, 2024-01-02, Nr. 1; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 29 d. nutarimas, TAR, 2017-01-02, Nr. 1.

40 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2023 m. lapkričio 7 d. nutarimas, TAR, 2024-05-02, Nr. 8124; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 27 d. nutarimas, TAR, 2018-04-27, Nr. 6782.

rengiamas visose civilinėse bylose be išimties. Visų pirma nuotolinis teismo posėdis neturėtų būti rengiamas, kai yra poreikis tiesiogiai išklausti šalis, liudytojus, bylos aplinkybės reikalauja teismo tiesiogiai susidaryti įspūdį apie bylos šalis, suteikiant joms galimybę gyvai pačioms ar per atstovus paaiškinti faktines aplinkybes ar kitus klausimus. Taip pat manytina, kad jeigu byloje yra kviečiami liudytojai, jų apklausa turėtų būti rengiama per žodinį bylos nagrinėjimą teismo posėdžio salėje, siekiant užtikrinti šio proceso teisėtumą, objektyvumą ir apsaugą, nebent visi dalyvaujantys byloje asmenys ir pats liudytojas prašo apklausos nuotoliniu būdu, o teismas su tuo sutinka.

Teisminiam procesui vykstant nuotoliniu būdu, kai kurių procesinių veiksmų atlikimas yra ribotas dėl objektyvių priežasčių. Daugiausia klausimų kelia liudytojų apklausa nuotoliniame teismo posėdyje, nes neaišku, kaip tokiu atveju užtikrinti, kad liudytojams nebūtų daromas neteisėtas poveikis ir jie tarp savęs nesusižinotų, nederintų pateikiamų paaiškinimų. Kyla rizika, kad jų duodami paaiškinimai iš esmės gali būti iš anksto paruošto teksto skaitymas iš ekrano, ir klausimas, kaip teismas gali užtikrinti, kad atsakymai į klausimus nebūtų perduodami tiesiogiai per kitas ryšio priemones aktualiu laiku ir pan. Be rizikos, kad naudojant informacines technologijas teisėjui nėra aiškiai matoma, ar liudytojui nedaro įtakos kiti nuotolinėje vietoje esantys asmenys, taip pat kyla klausimas dėl teisėjo nuomonės susiformavimo objektyvumo, t. y. ar per ekraną matomo vaizdo niuansai, pavyzdžiui, geriau apšviestas, ryškus vaizdas, tik veido matymas, iš toliau pateikiamas platesnis vaizdas, vaizdo fonas ar pan., nedaro įtakos teisėjo pasitikėjimui ar jo požiūriui į liudytoją, kartu ir jo pateikiamos informacijos patikimumo vertinimui.

Organizuojant nuotolinį teismo posėdį informacinėmis technologijomis, kyla didesnė rizika dėl netinkamo teismo posėdžio fiksavimo, nes, nors teisėjas turėtų įspėti, kad per teismo posėdį draudžiama filmuoti, fotografuoti, daryti garso ar vaizdo įrašus, transliuoti posėdį, realiai užtikrinti, kad tokie veiksmai nebūtų atliekami, yra sudėtinga. Todėl nuotolinis teismo posėdis visų pirma neturėtų būti organizuojamas bylose, kuriose yra pateikiama konfidenciali, paslaptį sudaranti informacija ar neskelbtina asmeninio pobūdžio informacija. Be to, nuotolinis teismo posėdis neturėtų būti organizuojamas civilinėse bylose, kuriose pagal CPK nuostatas proceso dalyvių dalyvavimui žodiniame teismo posėdyje skiriamas ypatingas dėmesys⁴¹ ar jų dalyvavimas pripažintas būtinu⁴².

Ribotos viešumo principo užtikrinimo galimybės nagrinėjant bylą nuotoliniame posėdyje kelia klausimą, ar tokia posėdžio rengimo galimybė neturėtų būti taikoma tik atskirose proceso stadijose, vengiant jo taikymo nagrinėjant bylą iš esmės. Atsižvelgiant į teismo proceso stadijose realizuojamų procesinių garantijų apimtį, tikslinga išskaidyti patį teisminį procesą į etapus ir įsivertinti, kada galėtų būti rengiamas nuotolinis teismo posėdis. Jeigu byloje organizuojamas parengiamasis teismo posėdis žodinio proceso tvarka, per kurį siekiama išsiaiškinti ginčo esmę, galutinai suformuluoti šalių reikalavimus, nustatyti

41 Pavyzdžiui, pagal CPK 388 straipsnio 2 dalį atsakovo dalyvavimas teismo posėdyje yra būtinas nagrinėjant bylą dėl tėvystės nustatymo, CPK 467 straipsnio 2 dalyje akcentuojama būtinybė teismo posėdyje apklausti asmenį, kurį prašoma pripažinti neveiksniu tam tikroje srityje.

42 Ambrasaitė, *supra* note, 11: 490.

reikalingus įrodymus, įtrauktinus dalyvauti byloje asmenis ir pan., bet dar neplanuojama pereiti prie bylos nagrinėjimo iš esmės, tai, siekiant operatyvumo, nuotolinis teismo posėdis, šalims sutikus, galėtų būti organizuojamas. Manytina, kad teismo procesinio sprendimo paskelbimas, kai jis vyksta teismo posėdžių salėje, taip pat galėtų būti organizuojamas nuotoliniu būdu. Vis dėlto jeigu byloje yra organizuojamas parengiamasis teismo posėdis ir yra reali galimybė pereiti prie bylos nagrinėjimo iš esmės arba vyksta bylos nagrinėjimo iš esmės teismo posėdis, turėtų būti įvertinama, be jau nurodytų aspektų (liudytojų apklausos rengimas, saugotinos informacijos atskleidimo rizika ir tiesioginio ryšio svarba bylos faktinių aplinkybių nustatymui), šalių pozicija tokiu klausimu, jų techninės galimybės dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje naudojant informacines technologijas ir pagrindinių teisminio proceso principų ir šalims suteikiamų procesinių garantijų užtikrinimas.

Atsižvelgiant į dispozityvumo principą, manytina, kad ginčo šalims turi būti suteikiama teisė prašyti teismo bylą nagrinėti nuotoliniame teismo posėdyje. Visgi, atsižvelgiant į viešumo principo reikšmę ir teisės į teisingą teismą sąlygas, toks prašymas teismui neturėtų būti privalomas. O jei nors viena iš šalių nesutinka su nuotoliniu teismo posėdžiu, ši teismo posėdžio forma neturėtų būti pasirenkama tokioje byloje. Rekomendacijose numatyta, kad šaliai nesutikus su nuotolinio teismo posėdžio organizavimu teismas gali organizuoti mišrų nuotolinį posėdį ir kviešti tą asmenį dalyvauti teismo posėdyje fiziškai. Manytina, jog jeigu šalis išreiškia valią, kad teismo posėdis vyktų žodinio proceso tvarka teismo posėdžio salėje, tai reikėtų vertinti kaip šalies siekį, kad visas teisminis procesas vyktų tokia forma, o ne tik kaip jo asmeninio dalyvavimo formos išraiška.

Praktikoje taip pat kyla klausimų, kaip užtikrinti viešumo ir šalių lygiateisiškumo ir rungimosi principų įgyvendinimą, kai organizuojamas mišrus nuotolinis teismo posėdis. Pagal CPK 17 straipsnį šalių procesinės teisės yra lygios⁴³. Pagal šį principą reikalaujama, kad „kiekviena šalis turėtų prieinamą galimybę pristatyti savo bylą tokiu būdu, dėl kurio nepatektų į žymiai nepalankesnę padėtį, palyginus su oponentu“⁴⁴. Kyla klausimas, ar viena šalis, dalyvaudama teismo posėdyje teismo salėje, nepatenka į galimai „prastesnę“ padėtį, palyginti su kita šalimi, kuri dalyvauja tame pačiame posėdyje nuotoliniu būdu. Kaip minėta, asmenims teismo posėdyje dalyvaujant tiesiogiai geriau matomos jų reakcijos, kūno kalba atsakant į klausimus ir pan., taip pat matyti, jei advokatas bando savo klientui patarti, kaip atsakyti į klausimus, ar šalis skaito iš anksto parengtą tekstą, o jei šalis dalyvauja nuotoliniu būdu, šie momentai gali būti nepastebimi. Be to, gali būti situacijų, kai šalis, teikdama parodymus ar paaiškinimus, vizualiai demonstruoja konkretų dokumentą teismo salėje. Teismo posėdyje nuotoliniu būdu dalyvaujanti šalis taip pat turi turėti galimybę matyti priešingą šalį ir jos rodomą dokumentą, taigi kyla klausimas, ar ši teisė visada tinkamai užtikrinama. Tai – tik keli aspektai, kurie turėtų būti įvertinti šalių prieš išreiškiant savo nuomonę dėl mišraus teismo posėdžio organizavimo formos tinkamumo, o teismas,

43 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-222-611/2021“, *Infolex*, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 4 d., <https://www.infolex.lt/tp/2009743>.

44 Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. birželio 7 d. sprendimas byloje *Kress prieš Prancūziją*, peticijos Nr. 39594/98, HUDOC, žiūrėta 2024 m. rugsėjo 12 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-64069>.

siekdamas užtikrinti vienodas šalių procesines garantijas, mišrų teismo posėdį turėtų rengti tik išimtiniais atvejais.

Vertinant viešumo principo įgyvendinimą nuotoliniame teismo posėdyje, svarbu įvertinti prieinamumą dalyvauti visuomenei. Bylos nagrinėjimas nuotoliniame teismo posėdyje riboja visuomenės galimybes stebėti teismo posėdį. Iš esmės viešame žodiniame teismo posėdyje turi teisę dalyvauti bet kuris asmuo, išskyrus aiškiai nurodytas išimtis (CPK 9 straipsnio 4 dalis). Kyla klausimas, ar tokia galimybė tinkamai suteikiama nuotoliniame teismo posėdyje.

Pirmiausia, siekiant užtikrinti viešumą, visuomenei turi būti iš anksto prieinama išsami informacija apie nagrinėjamas bylas. Svarstyтина, kaip visuomenei turėtų būti suteikiama informacija apie nuotolinius teismo posėdžius ir jų stebėjimo galimybę. Manytina, kad apie numatomus nuotolinius teismo posėdžius turėtų būti iš anksto paskelbiama teismo interneto svetainėje pateikiamuose tvarkaraščiuose, atskirai nurodant, kad posėdis bus nuotolinis, ir informuojant, kokių būdu visuomenė gali jį stebėti. Svarstyтина, ar turėtų būti iš karto pateikiama prisijungimo nuoroda, jeigu visuomenei leidžiama prisijungti prie teismo posėdžio per nuotolį, ar pirmiausia teikiama registracijos forma, kurią užpildžius būtų suteikiama galimybė dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje, prieš kiek laiko turėtų būti registruojami asmenys, norintys dalyvauti konkrečios bylos posėdyje. „Nors istoriškai dalyvavimas teisme nereikalautų identifikuoti save ar atskirai registruotis ir tai gali būti suprantama kaip potencialiai žalinga laisvei tam tikruose kontekstuose, toks reikalavimas gali būti proporcingas ir teisingas atsakas į teismo posėdžių įrašų naudojimo reguliavimo problemą.“⁴⁵ Sutiktina, kad visų nuotoliniame teismo posėdyje dalyvaujančių asmenų tapatybė teismui turėtų būti žinoma, todėl išankstinis identifikavimo procesas turėtų būti aiškus, paprastas ir vienodas visuose teismuose. Ši informacija reikalinga tiek teismui, užtikrinančiam teismo posėdžio tvarką, tiek pačiam dalyviui, jeigu per teismo posėdį kiltų kokių nors techninių nesklandumų ir pan. Rekomendacijų 2.6 ir 2.7 punktuose nustatyta tvarka atrodo gana aiški, jeigu asmuo turi pakankamai informacinių technologijų žinių ir gebėjimų, tačiau kyla klausimas, ar tokių žinių neturinčiam asmeniui ja nėra pernelyg apribojamas teismo posėdžio viešumas.

Taip pat diskutuotina, kokiais būdais visuomenei turi būti suteikiamos galimybės dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje. Pavyzdžiui, Vokietijoje visuomenei suteikiama galimybė dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje tik esant teismo patalpose, į kurias perduodamas nuotolinio teismo posėdžio garsas ir vaizdas⁴⁶. Lietuvos teisės nuostatose numatytas ne tik šis visuomenės dalyvavimo būdas – asmenims, pateikusiems prašymą, leidžiama stebėti ar klausyti nuotolinį teismo posėdį prisijungus prie vaizdo konferencijos ar telekonferencijos⁴⁷. Taigi yra įtvirtinta galimybė visuomenės nariams suteikti prieigą prie nuotolinio teismo posėdžio ir taip įgyvendinti jų teisę dalyvauti viešuose teismo posėdžiuose. Viena

45 Judith Townend, Paul Magrath, „Remote Trial and Error: How COVID-19 Changed Public Access to Court Proceedings“, *Journal of Media Law* 13, 2 (2021): 107–121. doi:10.1080/17577632.2021.1979844.

46 Vokietijos civilinio proceso kodekso projekto 128a straipsnis.

47 Rekomendacijų 2.6 punktą ir Aprašo 10¹ punktą.

vertus, tokios priegios suteikimas užtikrina visuomenei, kuri naudojasi informacinėmis technologijomis, platesnę teisę dalyvauti teismo posėdyje, kita vertus, viešumo principas tokioje situacijoje turi koreliuoti pirmiausia su tinkamo teismo proceso garantija, t. y. neskelbtinos informacijos apsauga, teismo posėdžio tvarkos užtikrinimo būtinybe, asmenų, galinčių dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje, skaičiumi, saugumo užtikrinimu ir pan. Manytina, kad bendroji taisyklė, kuri leistų visai visuomenei, nepriklausomai nuo gebėjimo naudotis informacinėmis technologijomis, stebėti teisminį procesą, būtų teismo posėdžio garso ir vaizdo retransliavimas į atskirą, visuomenei atvirą teismo posėdžio salę ar kitą teismo pastate esančią patalpą. O prisijungimas prie vaizdo konferencijos nuotoliniu būdu turėtų būti laikomas išimtimi, kuri gali būti taikoma, jeigu visuomenės atstovas negali stebėti teismo proceso realiu laiku iš teismo patalpų.

Taigi, atsižvelgiant į informacinių technologijų raidą, visuomeninių santykių kaitą ir teisinio reglamentavimo naujoves, manytina, kad nuotoliniai teismo posėdžiai yra ir bus naudojami teismų kaip dar viena alternatyvi forma šalia CPK įtvirtintų žodinio teismo posėdžio ir rašytinio proceso formų. Nuotolinis teismo posėdis dėl savo specifikos neišvengiamai tam tikra apimtimi riboja viešumo principą, kuris yra esminis teisės į teisingą teismą elementas, todėl reikia keisti teisinį reglamentavimą, pirmiausia formos aspektu, tinkamą nuotolinio teismo posėdžio tvarką nustatant įstatymo galią turinčiame teisės akte.

Išvados

1. Technologijų taikymo poreikis civiliniame procese lėmė, kad civilinės bylos nagrinėjamos ir nuotoliniame teismo posėdyje. Nuotolinio teismo posėdžio prigimtis yra žodinė, bet dėl formos ir nustatytų organizavimo, šalių ir visuomenės dalyvavimo jame ypatumų toks posėdis negali būti visa apimtimi laikomas žodiniu teismo posėdžiu, kaip tai suprantama pagal CPK, ir vertintinas kaip specifinė (*sui generis*) teismo posėdžio forma.
2. Pagal viešumo principą reikalaujama maksimaliai atviro tiesioginio žodinio teismo proceso, kuriame būtų sudaroma galimybė tiek proceso dalyviams, teismui, tiek visuomenei tiesiogiai žodžiu dalyvauti procese teismo posėdžio salėje nagrinėjant bylą. Nuotolinis teismo posėdis dėl savo specifikos neišvengiamai riboja viešumo principo įgyvendinimą tam tikra apimtimi.
3. Viešumas yra teisės į teisingą teismą elementas, kuris gali būti ribojamas ne žemesniu nei įstatymo teisinę galią turinčiu teisės norminiu aktu. Šiuo metu Lietuvoje nuotolinio teismo posėdžio tvarka ir viešumo principo ribojimo taisyklės nustatytos ne įstatyme, o poįstatyminiam teisės akte ir Teisėjų tarybos priimtame akte. Toks teisinis reguliavimas kelia abejonių dėl jo suderinamumo su Konvencijoje ir Konstitucijoje nustatytomis taisyklėmis. Todėl siūlytina keisti teisinį reguliavimą, nustatant nuotolinio teismo posėdžio taisyklės įstatymo galią turinčiame teisės norminiame akte.

4. Nuotolinis teismo posėdis neturėtų būti organizuojamas visose civilinėse bylose ir visose teismo proceso stadijose. Kiekvieną kartą turi būti įvertinama teismo ir proceso šalių tiesioginio ryšio svarba bylos faktinių aplinkybių nustatymui, tai, ar bus apklausiami liudytojai, saugotinos informacijos atskleidimo rizika, šalių pozicija, jų techninės galimybės dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje naudojant informacines technologijas ir pagrindinių teisminio proceso principų ir šalims suteikiamų procesinių garantijų užtikrinimas.
5. Visuomenei turi būti tinkamai suteikiama galimybė dalyvauti nuotoliniame teismo posėdyje, kartu užtikrinant nuotolinio teismo posėdžio tvarką ir rimtį, tinkamą paslaptį sudarančios informacijos apsaugą.

THE (NON-) APPLICATION OF THE PRINCIPLE OF PUBLICITY OF PROCEEDINGS IN THE REMOTE HEARING OF A CIVIL CASE

Indrė Maculevičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The article analyses the problems of proper implementation of the principle of publicity in the remote court hearing in civil proceedings. Since in Lithuania the remote court hearing is increasingly used not for individual procedural actions, but for the substantive hearing of the case, the article analyses whether it ensures one of the fundamental principles and objectives of civil proceedings - publicity. First of all, the study identifies the elements of the principle of publicity that allow to conclude that the case is heard in open court, analyses the peculiarities of the remote hearing, the adequacy and sufficiency of its regulation, finally assesses whether the remote hearing fully ensures the implementation of the principle of publicity, discusses some practical problems in the application of the remote hearing and presents possible solutions to them.*

Keywords: *remote court hearing, publicity, oral hearing*

Indrė Maculevičienė. Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantė, lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: civilinis procesas, civilinė teisė.

Indrė Maculevičienė. PhD candidate and lecturer at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: civil procedure, civil law.